अभ्यास 7 : अव्ययपदानि

Read the following sentences carefully :

(1) अत: अत्रैव निगूढो भूत्वा तिष्ठामि ।

(2) परन्तु मद्भयात् न किञ्चित् वदति ।

(3) नूनम् अस्मिन् बिले सिंह: अस्ति इति तर्कयामि ।

In the words used in above sentences, some words are noun forms and some are verb forms (तिङ्न्त - verb forms). Both kinds of words, you have already studied, so you can recognize them. Now look at the words underlined. These words are adverbs.

For adverbs it is said...

सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।
वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥

It means that the word, which does not change in all the three genders (लिङ्ग), all cases (विभक्ति) and in all numbers (वचन) is called Adverb. You know that every noun has a geneder and the form of that noun changes according to seven cases and three numbers. You have studied this in lesson-3. e.g. -

(1) छात्र: अत्र पठति ।

(2) त्वम् अत्र छात्रान् पश्यसि ।

(3) छात्राय अत्र पुस्तकं ददाति ।

In above sentences, word छात्र is used in different forms. But the word अत्र used in all the three sentences is same. Such word forms used in the same form at every place are adverbs (अव्ययs). They are indeclinable.

The Adverbs and their meanings used in each lesson are given in glossary written at the end of every lesson.

Now read the following sentences :

(1) नूनम् (निश्चयेन) अस्मिन् बिले सिंह: अस्ति ।

(2) छात्र: अत्र (अस्मिन् स्थाने) पठति ।

(3) वर्षा कदा (कस्मिन् काले) भवति ।

In above sentences the words underlined are adverbs. To explain same meaning of these adverbs, noun forms having case and number are given in brackets. It shows that there are several adverbs in place of which noun forms having case and number are used. These kinds of adverbs are as follows :

अद्य (अस्मिन् दिने), **श्वः** (आगामी दिवसः), **ह्यः** (गतः दिवसः), **इदानीम्** (अस्मिन् काले), **अधुना** (अस्मिन् काले), **सम्प्रति** (अस्मिन् काले), **यदा** (यस्मिन् काले), **तदा** (तस्मिन् काले), **कदा** (कस्मिन् काले), **सर्वदा** (सर्वस्मिन् काले), **यत्र** (यस्मिन् स्थाने), **तत्र** (तस्मिन् स्थाने), **कुत्र** (कस्मिन् स्थाने), **सर्वत्र** (सर्वस्मिन् स्थाने), **यतः** (यस्मात् कारणात्), **ततः** (तस्मात् कारणात्), **अतः** (अस्मात् कारणात्), **कुतः** (कस्मात् कारणात्), **यथा** (येन प्रकारेण), **तथा** (तेन प्रकारेण)

(**Note :** Relative past participles (संबंधक भूतकृदन्त) and Infinitives (हेत्वर्थ कृदन्त) which you have studied in lesson-5 (अभ्यास-5) are also adverbs.)

Exercise

1. अधोलिखितानाम् अव्ययानाम् अर्थं लिखत ।

(1) कुत्र (2) तदा (3) प्रातः

(4) श्वः (5) न (6) वा

2. रिक्तस्थानानि पूरयत ।

(1) .... राजा तथा प्रजा । (यथा, तदा, कदा)

(2) सूर्यप्रकाशः .... अस्ति । (सर्वत्र, कस्य, यतः)

(3) पिता .... प्रवासं गमिष्यति । (यतः, कदा, यत्र)

(4) मम समीपम् .... आगच्छ । (तत्र, यत्र, अत्र)

(5) .... नर्मदा वहति ततः गङ्गा न वहति । (यत्र, तत्र, यतः)

3. अधोलिखितानाम् अव्ययानाम् उपयोगेन वाक्यानि रचयत ।

उदाहरणम् : अत्र-तत्र । अत्र पुस्तकम् अस्ति तत्र आसन्दः अस्ति ।

(1) यदा-तदा ....

(2) यतः-ततः ....

(3) सर्वत्र ....

(4) कदा ....

• • •